

СИНІ ВОДИ (маловідома битва)

Після ординського шабашу Київська Русь лежала у згарищах і руїнах. Трохи ліпше почувалися сусіди – Польща, Галицько-Волинське королівство та Литва. Але їхньому політичному й економічному піднесенням загрожували тевтони. Шоб запобігти загрозі, вони змушені були шукати порозуміння як між собою, так і з поруйнованою Україною.

Ще в середині XIII століття литовський князь Міндовг (? – 1263), аби захиститись від хрестоносців, об'єднав війовничі язичницькі племена і створив Велике князівство Литовське.

У наступному столітті Великому князю Литовському Гедиміну (? – 1341) шляхом успішної дипломатії та династичних шлюбів (мав сім синів і п'ять дочок) вдалося об'єднати білоруські та частину українських земель й створити міцну державу. В кінці XIV століття вона називалася Велике князівство Литовське, Руське та Жемайтійське (від етнографічного району Литви).

Син Гедиміна Ольгерд (1296–1377), одружившись із князівнею Марією Ярославною Вітебською і успадкувавши трон тестя, виступає як «збирач земель Русі».

Просування литовців на Україну відбувалося легко і швидко. Ольгерд першим розпочав реальне і успішне визволення українських земель від Золотої Орди. Населення вітало визволителів, тим більше, що його військо складалося в основному з білорусів та українців.

Чому так просто литовському князеві вдалося об'єднати Україну? Після татарських погромів активний елемент українсько-

го населення був винищений. (Як і сьогодні). Князі, бояри, які не хотіли служити ординцям, гинули першими. Тож авторитетні лідери були затребувані народом. Важливим було ще й те, що державною мовою служила староукраїнська, судоустрій спирається на «Руську правду», а звичаї і традиції місцевого населення шанувалися. Кредо влади Ольгерда – «Старого ми не змінюємо, а нового не заводимо».

Хоча Золоту Орду й роздирали внутрішні чвари, кочові племена, що переміщалися на південнь від річок Ягорлик, Синюха і Тясмин, становили загрозу як українцям, так і білорусам, полякам. Темники (начальники 10-тисячного війська) мали на українських землях необмежену владу. Вона успадковувалася татарами, місцевим же дозволялося тільки збирати данину. Їх називали волосними отаманами.

І хоча влада темників не була важкою – деякі з них підпадали під культурний вплив місцевого населення, переймали українську мову, навіть хрестилися, – коли з'явилася можливість звільнитися від татар, населення було готове до збройного опору.

Тож коли Ольгерд прийшов на Поділля і заявив, що «вся Русь має належати литовцям», він зустрів розуміння. Тут ще треба зуважити, що найвищі посади на території, де проживали українці, у Великому князівстві Литовському, Руському та Жемайтійському посідали українці.

До 1360 року Ольгерд уже витіснив татар з Гомельщини, Чернігівщини, Сіверщини, з Переяславської землі. З подільськими ордами князь дотримувався якщо не миру, то й не ворогував. Але був обережний з ними.

Татари схильні були вже укласти з Ольгердом мир, але польський король Казимир III Великий підкупив їх, і сім татарських князів пообіцяли полякам допомогу, коли Ольгерд став претендувати на Львівську, Белзьку і Холмську землі.

Тут Ольгерд розлютився.

Уклавши мир з хрестоносцями, Великий князь пішов на татар.

Восени 1362 року неподалік фортеці Торговиця (нині село Новоархангельського району Кіровоградської області) відбулася битва, яка увійшла в історію під назвою «Битва на Синіх Водах». Це найменш досліджена сторінка нашої історії.

Перший опис битви зробив польський історик XVI століття Мацей Стрийковський. Згадки в літописах мало відрізняються від опису історика. Тож аргументовано сьогодні не можна ні заперечити, ні ствердити виклад М. Стрийковського.

Ольгерд мав приблизно 30 тисяч війська. Стільки ж було у трьох татарських князів (їх ще називали царьками) Кутлуг-Бея, Хаджі-Бея і Димитра.

З Ольгердом вишили чотири його племінники (сини брата по батькові Коріата) Олександр, Костянтин, Юрій та Федір.

Коли армія Ольгерда минула Канів і Черкаси і дійшла до урочища Сині Води, то побачила там велику татарську орду. Ординське військо було розділене на три загони і стояло готове до битви.

Ольгерд вишикував своє військо півколом так, щоб татари не змогли вдарити з флангів.

Почали бій татари. Вони «засипали литву густим залізним градом з луків» (М. Стрийковський); відтак навальну атаку в центр почала кіннота. Центр литовського війська розступився, заманивши татар під удари списів, самострілів і мечів. Маневр Ольгерда виявився настільки вдалим, що татари не витримали й почали відступати, відтак – безладно втікати. Погром був великий. Загинули всі татарські князі і мурзи.

Татарська армія була практично знищена. Ольгерд переслідував вцілілих аж до Криму.

Як наслідок битви – Центральна Україна та Поділля були визволені від ординців назавжди (відтак її окупувала інша орда, але про це далі), могутність Золотої Орди була підірвана настільки,

що більше загрожувати Європі вона вже не могла (Куликовська битва – то такий собі локальний, хоча й кровопролитний «між-собойчик»), а Русько-Литовське князівство простягнулося «від моря до моря» – від Балтійського до Чорного.

На Поділлі Ольгерд посадив правити Коріата і його синів, своїх племінників, а в Києві – свого старшого сина Володимира.

Надзвичайно важливу роль у зміцненні держави відіграв той чинник, що брати, Ольгерд і Кейстут, жили дружно. Коли Ольгерд йшов на татар, Кейстут захищав західні кордони князівства.

Та незважаючи на перемогу над ординцями, спокою Русько-Литовська держава не знала. Okрім внутрішніх конфліктів, їй загрожували з заходу тевтони; на сході збереглася небезпека ординських набігів.

Після смерті Ольгерда (1377) державою став правити його син Ягайло разом зі своїм дядьком Кейстутом, який, згідно з традиціями, мав правити сам (Великим князем Ягайло став після смерті дядька 1382 року).

За період від битви на Синіх Водах до битви на Ворсклі на території від Вісли до Волги відбулося десятки баталій. Серед них – битва на Куликовому полі. Оскільки саме вона стала потужним засобом пропаганди для Москви, і про неї говорено надто багато, то нам немає сенсу зупинятися на ній. Хіба що кілька штрихів. По-перше, треба згадати, що незадовго до битви московський князь Дмитрій Іванович (той, що став пізніше Донським) їздив в Орду до Мамая по ярлик на князівство. Їздив не з пустими руками. Мамай визнав князя, але ярлика не дав, хоча йому «... пришлось столько заплатить, что вернулся князь «съ многыми дльжники» и тяжелая дань пала на города и людей»¹. Якщо своїми словами, то Дмитрій добре пограбував своїх людей, повіз на грабоване Мамаю, аби той йому дозволив і далі грабувати.

¹ Сказания и повести о Куликовской битве. – Ленинград: Наука, – 1982. – С. 279.